

Шекспір як дзеркало епохи (інтерв'ю Ольги Квасниці з професором Майклом Добсоном)

Майкл Добсон, професор, директор Шекспірівського інституту у Стретфорд-на-Ейвоні у травні цього року відвідав Україну з циклом лекцій з нагоди 454 річниці від дня народження англійського драматурга Вільяма Шекспіра в межах загальнонаціонального проекту «Шекспірівські дні в Україні 2018», який організував Український міжуніверситетський науково-дослідницький шекспірівський центр під керівництвом професора Наталії Торкут. Під час перебування Майкла Добсона у Львові доцент ЛНУ імені Івана Франка Ольга Квасниця взяла у нього інтерв'ю, яке ми пропонуємо увазі наших читачів.

О.К.: Коли Ви вперше зацікавилися Шекспіром? Хто Вас до нього долучив? Чи була це родина, чи, можливо, школа або університет? Коли Ви закохалися, якщо можна так сказати, у Шекспіра?

М.Д.: Це сталося ще тоді, коли я навчався в школі: його поезія здавалася мені дивовижною і екстраординарною, а його мова дуже захоплюючою. У ті часи я багато спілкувався зі своїм дідусем, який був сповненим ентузіазму актором-аматором. Іноді він цитував мені твори Шекспіра. Він грав роль Привида у відомій п'єсі «Гамлет» і був співзасновником аматорського театру в північному промисловому містечку Мідлсбро (Middlesbrough). Попри те, що дідусь віддавав перевагу Джорджу Бернарду Шоу та грав у багатьох його п'єсах, він обожнював ставити Шекспіра і з великим задоволенням грав роль Привида. У мене навіть збереглася його сценічна фотографія. Моїх батьків також приваблювала

VI. Рецензії, есеї, огляди, повідомлення

акторська гра і їхнє акторство також було аматорським. Отже, у мене родина акторів, які в професійному плані не відбулися (*сміється*). Однак це зробило Шекспіра частиною нашого родинного ландшафту. Я вважаю, що переломним моментом для мене стала поїздка шкільним автобусом до Стретфорда-на-Ейвоні. Мені тоді було років 15 або 16. Нас повезли на виставу «Генріха V». Це була блискуча постановка Королівського Шекспірівського театру! І тоді я подумав: «Це чудово! Треба робити так частіше. Це має сенс».

О.К.: Наскільки мені відомо, Ви маєте власний акторський досвід. Яким він був? Які ролі, виконані Вами, вплинули на Ваші професійні й естетичні уподобання?

М.Д.: Дійсно вплинули. І значною мірою. На мою думку, справжнє розуміння Шекспіра полягає в тому, щоб відчувати, що саме варто давати на розсуд глядачеві і що буде обговорюватися. Мені дуже важливо, аби всі студенти Шекспірівського інституту мали можливість займатися дослідницькою роботою. Крім того, студенти й дослідники автоматично набувають членства у драматичному товаристві, де я заохочую їх до постановки якомога більшої кількості п'єс. Думаю, що вони мають зрозуміти Шекспірову драму зсередини, оскільки її автор не тільки «Поет», але ще й «Людина Театру». Треба відчувати, наскільки значною є та чи інша роль, пам'ятати хронометраж і кількість сцен, зрозуміти специфіку часу та структуру п'єси. У прагматичному сенсі, тут народжується історія. Я маю на увазі ті переваги, які дає для розуміння Шекспірової драматургії наша співпраця з Королівською Шекспірівською компанією: паралельно із зануренням у текст я спостерігаю, як він втілюється на сцені, що роблять актори, аналізую їхні дії, відповідаю на їхні запитання, даю їм поради, до яких вони можуть прислуховуватися або ні, але те, що у них виникають питання, саме по собі вже має сенс.

О.К.: Сьогодні Шекспірові твори часто обирають об'єктом кіноекранізацій. І пальма першості тут

належить трагедіям «Гамлет», «Макбет» та «Ромео і Джульєтта». А які його п'єси, на Вашу думку, найкраще адаптуються до сучасної театральної сцени?

М.Д.: Це доволі цікаве запитання. Що стосується трагедій, то тут вкрай важливу роль відіграє залучення зіркового акторського складу. Натомість успіх шекспірівських комедій забезпечується не лише акторською грою (розподіл ролей серед акторського складу тут є більш рівномірним), а й структурою вистави. Саме це сформувало певний тренд, що став доволі модним у Великій Британії, і зробило комедії ледь не більш популярними за ті п'єси, які Ви згадали. Якщо у вас в акторському складі є принаймні хоча б одна зірка, а інші актори почуваються щасливими вже від того, що їм випала можливість зіграти роль поряд із знаменитостями, то ваш «Гамлет» матиме успіх. Якщо ж ви маєте добре підібраний акторський склад з комедійним амплуа і актори тонко відчують один одного на сцені, то це добре спрацює у романтичних драмах. Але всі Шекспірові п'єси є доволі складними для постановки, вони завжди будуть по-різному інтерпретуватися різними режисерами, різними національними театрами. Водночас дуже цікаво знати, яка з п'єс є найбільш затребуваною в різних куточках світу. Відвідуючи Львів, я дивився на сцені Першого театру для дітей та юнацтва виставу «Ромео і Джульєтта» і був дуже зворушений цією постановкою.

О.К.: У наші дні відбувається осучаснення Шекспіра: відтворювані в його п'єсах події і колізії переносяться в інший час, в інший простір, в інший контекст. Як би Ви оцінили такі зміни, таку тенденцію в сучасній рецепції та репрезентації Шекспірових творів?

М.Д.: Ця тенденція не зовсім нова, я маю на увазі «перевдягання» шекспірівських п'єс у сучасне вбрання. У XVIII ст. акторові достатньо було лише одягти корону, щоб усі зрозуміли, що він є королем, або ж вийти на сцену у червоному мундирі, аби продемонструвати свою приналежність до воєначальників, і таке інше. У XIX ст.

VI. Рецензії, есеї, огляди, повідомлення

постановки набули історичного і антикварного характеру. Передбачалося, що перш ніж ставити Шекспіра, необхідно було детально вивчити, що саме дійсно відбувалося в Англії у 1590-ті роки, або, що саме, приміром, носили люди за часів правління Генріха IV. Уперше актори в сучасному одязі з'явилися у постановках Шекспіра в Британії 1920-х років. Це була вистава «Гамлета» в Бірмінгемі, яка отримала жартівливу назву «A Hamlet in Plus Fours». Малося на увазі, що головний герой виглядав на сцені як гравець у гольф, оскільки штани у нього були заправлені у гольфи. Як на той час це було досить незвичним і навіть приголомшливим. Сьогодні Ви вже не побачите шекспірівських героїв у такому одязі, радше це будуть костюми елизаветинської доби. Дуже широкий спектр можливостей відкривається перед режисерами, і те, що вони роблять, відповідає тому, як вони розуміють Шекспіра, і як вони встановлюють контакт зі своєю аудиторією. Мені довелося бачити як невдалі, так і вдалі вистави в елизаветинських костюмах, як погані, так і хороші постмодерні постановки. Оновлення Шекспіра – це задача, розв'язання якої вимагає колективних зусиль. Одні сучасні постановники орієнтуються на середньовічні театральні техніки, інші – на ренесансні, але поки ще не вдалося опанувати їх повністю. Дуже важливо, щоб усе робилося якнайкраще, з глибокою переконаністю в тому, що ти ставиш саме Шекспіра. Я навіть можу стверджувати, що деякі британські постановники відчують певні творчі задрощі щодо креативних знахідок тих режисерів, які не є носіями мови. Використовуючи іншомовні переклади, вони можуть надавати п'єсам більш сучасного звучання. Натомість англійський Шекспір завжди звучить як класика, а інколи навіть дещо архаїчно. Щоправда, про це швидко забуваєш, якщо виставу добре грають. Що стосується постановок іншими мовами, то тут слову Шекспіра не доводиться долати часову відстань у 400 років.

О.К.: Тексти Шекспіра є пластичними до інтерпретації та постановки різними національними

театрами. Днями Ви подивилися трагедію «Ромео і Джульєтта» у Першому українському театрі для дітей та юнацтва. Що Ви можете сказати про цю виставу?

М.Д.: Так. Я вже бачив постановки двох українських театрів. Колись, чотири роки тому, мені вдалося подивитися виставу театру «Воскресіння» за мотивами Шекспірової «Бурі». Це була вистава просто неба, що нагадувала циркову постановку, у якій широко використовувався вогонь. Текст п'єси був доволі невдало адаптований і від Шекспіра там залишилося дуже мало. Та вулична вистава радше нагадувала педжент. Це було забавно, але не більше.

Щодо «Ромео і Джульєтту» у виконанні Першого театру для дітей на юнацтва, то ця постановка, на мою думку, є типовою для східноєвропейської традиції. Саундтреком для неї слугувала вражаюча музика, яка звучала досить гучно. Костюми мали дуже просте кольорове рішення: червоний, чорний та білий кольори. Вони були схожі на ренесансні, але це не мало стратегічного значення, і, на мою думку, без цього можна було б обійтися. Що ж було вдалим у цій виставі, так це візуалізація і переклад Шекспірової вербальної поезії. Дует головних героїв був вельми вишуканим, хвилюючим і майже позаземним. Це була прекрасна вистава, яка принесла насолоду глядачам. Найбільше вразила сцена шлюбної ночі Ромео і Джульєтти: це зворушувало до сліз. Без сумніву, це успіх. Я знайомий із багатьма версіями цієї п'єси, серед них чимало надмірно інтелектуальних, занадто метушливих, видовищних і таких, де опрацьовані найменші деталі Шекспірового тексту. Нещодавно на Міжнародному шекспірівському фестивалі в Румунії я бачив яскраву постановку цієї трагедії, здійснену корейською трупкою. Але вона залишила мене байдужим: ані пристрастей, ані сентиментів. Вона не торкнулася моїх емоцій і почуттів, як це зробила львівська вистава. Тож я з великим бажанням подивлюся інші шекспірівські постановки в Україні.

О.К.: Які політичні уроки з текстів Шекспіра можна адресувати сьогодні політичним лідерам світу? Адже Шекспір завжди актуальний.

М.Д.: Дійсно, твори Шекспіра завжди були корисними для політиків. Коли ми звертаємося до його п'єси, то завжди наражаємося на небезпеку того, що зустрінемо в ній думку, яка є діаметрально протилежною нашій власній. Візьмімо, приміром, «Гамлета». У цій трагедії дуже яскраво показані наслідки спроб порушити (перевернути) усталену систему. Те ж саме маємо і у «Юлії Цезарі». Ця п'єса у позитивному світлі представляє владу Римської республіки, а також демонструє, як анархія буквально зривається з ланцюга, якщо вбити тирана. Крім того, Шекспір творив за часів розквіту англійського націоналізму, коли англійська мова була визнана самостійною, а британський флот постійно перемагав іспанців. Саме тоді він написав п'єсу «Генріх V», до якої британські націоналісти звертаються сьогодні найчастіше, намагаючись використати її у власних інтересах. Але, водночас, у цій п'єсі робиться акцент на тому, яким шляхом Генріх став героєм війни: як він розбиває французів, як вбиває полонених та бреше своїм солдатам про те, яка Франція чудова. Оскільки Шекспір – драматург, він завжди може передати те, що думає один герой, вклавши його слова у вуста іншого, а не демонструючи реальні його дії. Тож завжди легше знайти підтримку своїм політичним поглядам, просто заглянувши у томик Шекспірових п'єс, аніж дивлячись якусь із них у театрі.

Велич Шекспіра полягає в тому, що він є настільки канонічним, що може вписуватися у будь-який контекст. Наприклад, я мав зустріч з Іоном Карамітру, який за часів правління Чаушеску в Румунії зіграв Гамлета-дисидента, але після краху режиму його Гамлет кардинально змінився. П'єси змінюються разом з нами і їхня позиція в контексті доби також не залишається незмінною. Шекспір завжди стає частиною будь-якої епохи, будь-яких політичних подій. Щобільше, у самих його драмах є багато такого, що дозволяє їм вбудовуватись у будь-яку культуру. Але досить складно

спрямувати їх у якомусь одному напрямку і при цьому чекати, що їх не можна буде використати в іншому.

О.К.: Яким є образ України в сучасному британському суспільстві? У якому контексті згадують Україну британські ЗМІ?

М.Д.: Більшість британців проти політики Путіна, що значною мірою пов'язане зі шпигунським скандалом. Наші ЗМІ багато уваги приділяють війні на сході України, одночасно сприймаючи її саму як частину колишнього СРСР. І в цьому відчувається деяка суперечливість. Існує певне занепокоєння тим, чи зможе Україна перемогти, йдучи обраним шляхом. Але в цілому про Україну знають не дуже багато. У мене особисто Київ асоціюється з іменем Булгакова. Чимало освічених англійців читали його твори. Мені дуже важливо побачити шекспірівські вистави в українських театрах, адже на наше сприйняття Східної Європи досі впливають стереотипи, сформовані ще за часів Сталіна. Тож, ця подорож Україною для мене є надзвичайно цікавою!

О.К.: А якою була головна мета Вашого візиту в Україну?

М.Д.: Я пишу книгу про те, як Шекспір вплинув на репертуари різних національних театрів. Мені дуже цікаво знати, як він сприймався впродовж усієї української історії, якою мовою він говорив, до якої аудиторії звертався. У Львові мені показали місця, де відбулися перші шекспірівські постановки, зокрема будівлю колишнього театру графа Станіслава Скарбека, де у ХІХ ст. німецькі та польські трупи ставили п'єси Шекспіра, а також будівлю Львівського оперного театру, де у 1943 році відбулася перша національна прем'єра «Гамлета» українською мовою. Я хотів би подивитися якомога більше українських вистав, щоб краще зрозуміти, як сприймають Шекспіра в сучасній Україні, і як він тут звучить.

О.К.: *Шекспіра перекладають у нас здавна: і Михайло Старицький, і Пантелеймон Куліш, і Іван Франко, і Григорій Кочур. Уже сформувалася потужна традиція перекладів, і це позначається на розвитку нашого театру. Чи не так?*

М.Д.: Безперечно, так. І в цьому контексті дуже цінним є те, що театральні режисери мають можливість робити вибір з-поміж різних варіантів перекладу, адже переклад може застарівати, а трактування деяких образів може нести на собі відбиток певної ситуації або часу.

О.К.: *Ми сподіваємося, що у Вашій книжці буде й розділ про Україну.*

М.Д.: Я також на це сподіваюся. Думаю, що в книзі він точно буде не меншим за розділ про Латвію. Принаймні пропорційним, як розміри цих двох країн на географічній мапі (усміхається).

О.К.: *Пане Майкле, які Ваші враження від Львова?*

М.Д.: Львів – казкове, захоплююче, старовинне, дуже красиве та охайне місто, що має чудовий театр із надзвичайно цікавою історією. Становлення цього театру відбувалося різними мовами на перехресті різних традицій і стимулювалося зростанням національної самосвідомості, яка тісно пов'язана з мистецькими традиціями, зокрема і з Шекспірівською. Мені це дуже цікаво. Львів безперечно гарне місто, де культура відіграє важливу роль.

О.К.: *Які ще українські міста плануєте відвідати у межах проекту «Шекспірівські дні в Україні»?*

М.Д.: Івано-Франківськ, Київ, Запоріжжя.

О.К.: *З професором Наталією Миколаївною Торкут, напевне, в Запоріжжі Ви також будете зустрічатися?*

М.Д.: Безперечно! І з величезним задоволенням! Саме Наталії Торкут я зобов'язаний знайомством з Україною. Я знаю її вже майже 10 років, ми познайомились на

шекспірознавчій конференції в Італії. Я зустрічався з нею та її учнями на багатьох шекспірівських заходах, зокрема, на шекспірівському фестивалі в Румунії. На моє запрошення вона відвідувала Стретфорд. Мені дуже приємно бути почесним членом Українського шекспірівського центру. Мене тішить той факт, що я можу бути корисним для нього, що читатиму лекції для українських студентів.